

הרב יואל פרידמן

ניתוק עצי פרי שהשתרשו באדמה

שאלה

קורה ששתילי עצי פרי במשתלות שנתונים בגוש אדמה קטן ובשקיות ומונחים ישירות על הקרקע, משתרשים באדמה. מכיוון שהשותלים אינם מעוניינים בהשתרשות זו, הם מרימים את העציצים לאחר חיתוך השורשים המשתרשים. פעמים רבות קורה שהעלים קמלים ומתייבשים בעקבות חיתוך השורשים. האם במקרה זה, יש למנות שנות ערלה מחדש.

תשובה

יש לברר אם קמילת העלים שנגרמה כתוצאה מחיתוך השורשים היא סימן לכך שהשורשים מצויים אמנם בגוש אדמה בעציץ או בשקית, אך גוש זה אינו מספיק למחיית העץ והוא זקוק גם ל'קרקע עולם' או לא.

נאמר במשנה (ערלה פ"א מ"ג-מ"ד):

[ג] אילן שנעקר והסלע עמו שטפו נהר והסלע עמו אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה או שזעזעו ועשאו כעפר אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב. [ד] אילן שנעקר ונשתייר בו שורש פטור וכמה יהא השורש רבן גמליאל אומר משם רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא כמהט של מיתון.

במקרה הראשון האילן נעקר לגמרי, ומבואר במשנה שאם גוש האדמה שסביבו מספיק למחייתו - פטור הצמח ממניין חדש של ערלה. במקרה השני העץ לא נעקר לגמרי, ולכן מבואר במשנה שכל זמן שהצמח מחובר לאדמה על ידי שורש קטן - פטור מערלה. הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רכה) דן בשאלה מהו גוש אדמה שעץ יכול לחיות ממנו: שלוש שנים או כמה ימים? אמנם דיונו של הרשב"א הוא בערלת חו"ל, אך מן התשובה נראה שהנטייה הברורה שלו היא שדי בגוש אדמה שהעץ יכול לחיות עמו כמה ימים¹. הוא מביא שתי ראיות לדבריו:

1) מהדיון בגמרא² לגבי המקרה ששטף נהר זיתיו, והעצים הגיעו לשדה חברו והשתרשו שם. זה אומר: הפירות שלי שכן העץ שלי גידלם, וזה אומר שהפירות גדלו בעקבות השתרשות העץ באדמתו. הגמרא קובעת שבשלוש השנים הראשונות יחלוקו³. אם נאמר

1. חזו"א, ערלה סי' ב ס"ק יא-יב; מנחת שלמה, ח"א סי' סט אותיות ג-ו; ועיין עוד משפט כהן, סי' ה.

2. בבא מציעא קא ע"א.

3. ועיין תוס', בבא מציעא קא ע"א ד"ה שנעקרו, שאם לא היה גוש אדמה שעץ יכול לחיות עמו הפירות אסורים באיסור ערלה.

שצריך גוש אדמה שעץ יכול לחיות עמו שלוש שנים, מדוע בעל הקרקע (שלשם הגיעו הזיתים) מקבל חלק מן הפירות, הלא הפירות גדלים רק מכוח גוש האדמה שסביב שורשי הזיתים, והיה צריך לתת את כל הפירות לבעל הזיתים?!⁴ מכאן מוכיח הרשב"א שאף שגוש האדמה לא מספיק למחיית העץ למשך שלוש שנים, הפירות מותרים. (2) הרשב"א משווה בין שני המקרים שמובאים במשנה לעיל: בין אילן שנעקר לגמרי לבין זעזתו המחרשה. כמו שבזעזתו המחרשה די בשורש של מיתון, שהוא שורש קטן, כדי שייחשב מחובר, ודי בחיות מועטת ואפילו כזו שהצמח ניזון משורש קטן בלבד, כך בנעקר לגמרי די בחיות מועטת ודי בגוש אדמה שיכול העץ לחיות כמה ימים בלבד. וזו לשון הרשב"א (שם):

וטעמא נראה לי, דכיון שכבר היה נטוע ועברו עליו שלש שנים, ממקום פטור בא, ואע"פ שנעקר לגמרי ונטע במקום אחר, אכתי אהני ליה נטיעתו ראשונה ופטורו, כל שיכול לחיות קצת. והיינו טעמא נמי, דכי לא נעקר ממקומו לגמרי, אלא שעדיין מחובר כל דהו במקום נטיעתו, ואפילו כחוט הסרביל, אותו המועט פטור ומעמידו על היתר הראשון, אעפ"י שאינו יכול לחיות ממנו כלל. וכמו ששינונו שם: אילן שנעקר ונשתייר בו שרש, פטור; וכמה יהא השרש, רשב"ג אומר משום ר' אלעזר ן' יהודה איש ברתותא: כמחט של מיתין [מיתון]...

יש לבאר לפי הרשב"א, שכאשר נטעים עץ עם גוש אדמה שאינו מספיק למחייתו - חייב העץ בערלה - אין זה משום שהנטיעה עוזרת לעץ להתקיים ולכן נחשב בכלל 'ונטעתם' ויש גורם מחייב. שאילו היינו אומרים כך ברור שיש הבדל גדול בין המקרה שמעבירים את העץ עם גוש אדמה לבין המקרה שהעץ נעקר קצת בגלל זעזוע המחרשה. כי בהלכה השנייה סיבת הפטור היא כי העץ לא נעקר ועדיין הוא מחובר לאדמה על ידי שורש של מיתון, ולכן די בקשר קטן לאדמה. אך במקרה שמעבירים עץ עם גוש אדמה, העץ נעקר לגמרי, ובוודאי שאם גוש האדמה קטן הנטיעה בשטח תועיל לעץ ונמצא נטוע נטיעה חדשה והריהי בכלל 'ונטעתם'. לכן יש לבאר ההפך את דעת הרשב"א: מן הדין ש'זעזעתו המחרשה' למדנו שכל זמן שעדיין העץ מחובר וממשיך לחיות מכוח הנטיעה הראשונה - די לנו בכך, וממילא לא נוצר חיוב חדש. לכן כשהעץ נעקר, גם אם נעקר לגמרי, והוא בתוך גוש אדמה שיכול לחיות ממנו, גם אם הגוש קטן, מכל מקום העץ מתקיים גם מכוח הנטיעה הראשונה ולכן פטור. במילים אחרות: אין אנו בודקים אם בנטיעה החדשה התווספה חיות לעץ שנעקר, וכל תוספת חיות הריהי בכלל 'ונטעתם' - אלא להיפך אנו בודקים אם עדיין העץ מתקיים ולו מקצת חיות מכוח הנטיעה הראשונה. וכל זמן שהעץ חי אפילו במקצת מכוח הנטיעה הראשונה - אין זה נחשב שנעקר העץ, וממילא אין 'ונטעתם' ואין חיוב ערלה.

וכך נראה שסבר ה'חזון איש' (דיני ערלה ס"ק יח):

...אבל אילן שנעקר, וסלע עפר נשאר בשרשיו, ונטעו במקום אחר, וראוהו מומחין שלא נפסק חיותו, עד שהתאחה עם הקרקע במקום החדש, מונין לו מנטיעה ראשונה, וכן אם ראו מומחין את הסלע, והחליטו בו, שלא ימות קדם שיתאחה

4. אמנם אפשר לדחות שיכול להיות שצריך גוש אדמה שיכול לחיות ג' שנים, אך אין צורך שהעץ גם יתן יבול אלא די בכך שיתקיים.

במקום החדש... ה"ז סומך על המומחין ע"פ האומד שלהן, אבל אם מת האילן והתחיל לכמוש, וחזר ונשרש, מונין מנטיעה שני'...

לדעת ה'חזון איש' אנשי המקצוע צריכים לברר אם העץ מסוגל להתקיים מגוש האדמה לבדו, ואם נימנע מנטיעתו הוא לא ימות. כלומר, הכמישה והקמילה של העלים מעידות כי אילו לא ניטע העץ והיה שוהה זמן קליטה (שבועיים), הוא היה מת. רק בגלל שניטע בתוך שבועיים של קליטה, העץ התאושש, אך לא בגלל גוש האדמה שהיה מסביב לעץ, אלא בגלל נטיעתו בקרקע עולם. מבירור שערכתי עם ד"ר מרדכי שומרון הוברר שקמילה וכמישת עלים הן סימן לכך שאין לצמח מספיק מים זמינים לצורך קיום העלים, ואין הם מסוגלים לבצע את הפוטוסינתזה. יתר על כן, במצב של חיתוך שורשים, שריפה או כל דבר שמאיים על קיום הצמח, הצמח משיר את העלים לשם הגנה ולהקטנת כמות המים המתאדים. קיום הצמח תלוי בגודל גוש האדמה וכמות המים הזמינים מן ההיבט הזה שככל שגוש האדמה יותר גדול יש יותר מים זמינים לקיום הצמח. לאור הדברים הנ"ל, אם חותכים את השורשים שהשתרשו באדמה וחלק מן העלים קמלים ומתייבשים - עדיין אין זה אומר שגוש האדמה אינו מספיק למחיית העץ. אמנם אם העלים קמלים ורואים שגם העץ מתחיל להתייבש, כי אז בוודאי הוא מצוי בשלבי גסיסה וסימן הוא שגוש האדמה אינו מספיק למחייתו. כמו כן ברור שהבחינה אם גוש האדמה מספיק למחיית הצמח, צריכה להיעשות כשאין מוסיפים ומגדילים את כמות המים ממה שהיה נהוג קודם. כי אם מגדילים את כמות המים, בוודאי הצמח ימשיך להתקיים כתוצאה מתוספת המים ולא בגלל שגוש האדמה הספיק למחייתו. זאת ועוד, בנדון דידן כלל אין מדובר בעצים שנוטעים לאחר חיתוך השורשים ובשאלה אם קמילת העלים היא סימן שגוש האדמה אינו מספיק למחיית העץ, והתאוששותו נובעת מנטיעה חדשה אשר מחייבת בערלה. בנדון דידן מדובר בעצים שמנתקים את שורשיהם ומשאירים אותם במקומם, ולכן ברור שהתייבשות העלים אינה סימן לכך שגוש האדמה אינו מספיק למחיית העץ, שכן עובדה היא שלאחר קמילת העלים והטראומה של העץ, חוזר הוא לאיתנו. כמוכח הנ"ל מותנה בכך שאין מוסיפים על משטר ההשקיה שהיה נהוג בתחילה וכנאמר לעיל.⁵

5. ועיין במאמר של ד"ר מרדכי שומרון, אמונת עתק 8 (תשנ"ו), עמ' 37-39; ובמאמרי, שם, עמ' 40.